

FRPP Actie 9.1.: Overzicht van de effecten van gewasbeschermingsmiddelen op bijen

1. Inleiding

Het Federaal Reductieprogramma voor Pesticiden (FRPP) streeft naar een vermindering van de risico's voor de gezondheid van de mens en voor het milieu die voortvloeien uit het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en biociden. Het omvat een hele reeks uiteenlopende acties, die moeten worden gerealiseerd tussen 2013 en 2017.

Actie 9.1. van het FRPP heeft als doelstelling de opvolging van de effecten van gewasbeschermingsmiddelen en biociden op bijen. De Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen moet in de context van deze actie actief medewerken aan de coördinatie van de federale initiatieven in dit verband om deze efficiënter te maken. Er moet tweejaarlijks een synthese van deze activiteiten worden gemaakt.

Dit document biedt een tweede synthese van de activiteiten die verband houden met de gewasbeschermingsmiddelen. Het volgt op de eerste synthese, die werd gepubliceerd in juni 2014.

2. Overzicht van de activiteiten

2.1. Monitoring van de blootstelling van bijen aan insecticiden van de familie van de neonicotinoïden

Door middel van de Europese Richtlijn 2010/21/EU werden de gebruiksvoorwaarden voor insecticiden op basis van clothianidin, thiamethoxam, fipronil en imidacloprid aangepast ten einde de risico's voor bijen te beperken.

Daarnaast voorziet de Richtlijn 2010/21/EU in het opzetten van monitoringprogramma's om de daadwerkelijke blootstelling van honingbijen te verifiëren in gebieden die intensief door bijen voor het foerageren of door bijenhouders worden gebruikt, en dit voor alle toegelaten toepassingen van deze insecticiden.

Overeenkomstig de Verordeningen (EU) nr. 485/2013 en nr. 781/2013 (beperkingen voor clothianidin, thiamethoxam, imidacloprid en fipronil; zie punt 2.3. voor verdere details) moeten, zo nodig, verdere monitoringsprogramma's worden opgezet om de werkelijke blootstelling van bijen aan de 4 insecticiden te verifiëren. Op advies van het Erkenningscomité heeft de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen in november '13 een schrijven gericht aan de Europese Commissie ten einde een debat op gang te brengen over de wijze waarop de monitoring idealiter wordt verricht en de resultaten worden geëvalueerd, vermits er vandaag veel onduidelijkheid bestaat over de te volgen methodologie.

Op 9-11 september 2015 heeft de Europese Commissie een Conferentie laten doorgaan in Bonn onder de titel "*Field studies and monitoring activities carried out at national level on the effects of pesticides on bees and other pollinators*". De FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu was met twee experts op deze Conferentie vertegenwoordigd. Uit de presentaties die tijdens de Conferentie werden gegeven is gebleken dat de monitoringprogramma's die een aantal lidstaten hebben opgezet qua methodologie sterk uiteenlopen. Er werd dan ook geconcludeerd dat er nood is aan harmonisatie.

België heeft er in de loop van 2016 bij de Europese Commissie op aangedrongen om de nodige lessen te trekken uit deze Conferentie en om een initiatief te nemen met het oog op het ontwikkelen van een geharmoniseerde methodologie voor het uitwerken van nationale monitoringsprogramma's.

2.2. De EFSA [Guidance on the risk assessment of plant protection products on bees](#)

De voorbije jaren heeft er veel wetenschappelijk onderzoek plaatsgevonden naar de mogelijke impact van gewasbeschermingsmiddelen op bijen. Daarbij zijn nieuwe inzichten tot ontwikkeling gekomen, zoals een beter begrip van subletale effecten van sommige middelen (impact op het gedrag bij voorbeeld), van chronische effecten, en van effecten op de ontwikkeling (zoals effecten op bijenbroed). Andere aspecten, zoals bij voorbeeld een mogelijke synergistische negatieve impact van een combinatie van insecticiden en fungiciden, vergen nog bijkomend onderzoek.

Deze nieuwe wetenschappelijke inzichten worden geleidelijk aan in de EU-methodologie geïncorporeerd. In 2013 werden de gegevensvereisten aangepast (door de Verordeningen (EU) nr. 283/2013 en 284/2013, respectievelijk voor de werkzame stof en voor het gewasbeschermingsmiddel). Voor bijen werden de gegevensvereisten significant uitgebreid, met name op het vlak van chronische toxiciteit, subletale effecten en effecten op de ontwikkeling.

De European Food Safety Authority (EFSA) heeft op vraag van de Europese Commissie in 2013 een Guidance Document ontwikkeld dat deze nieuwe inzichten eveneens integreert in de risicobeoordelingsmethodiek (Guidance on the risk assessment of plant protection products on bees (*Apis mellifera*, *Bombus* spp. and solitary bees)). Dit Guidance Document moet het onderdeel gewijd aan bijen uit het SANCO guidance document voor terrestrische ecotoxicologie (SANCO/10329/2002) vervangen. Opdat het nieuwe Guidance Document gebruikt zou kunnen worden, moet het in principe eerst door de Europese Commissie worden aangenomen, wat tot op heden nog niet is gebeurd. De Commissie is daartoe bezig met het opstellen van een implementeringsplan, dat voorziet in een stapsgewijze toepassing van het Guidance Document. Maar de aanneming van dit document sleept nu al jaren aan.

Opdat de nieuwe wetenschappelijke inzichten inzake de effecten van gewasbeschermingsmiddelen op bijen in rekening zouden kunnen worden gebracht, is het van belang dat de nieuwe gegevensvereisten van de Verordeningen (EU) nr. 283/2013 en 284/2013 en de methodologie van het EFSA bee Guidance Document zo snel mogelijk worden toegepast. Vandaag is de situatie als volgt: de nieuwe gegevensvereisten zijn van toepassing voor de meeste types van aanvragen. Dossiers overeenkomstig deze vereisten worden dus reeds effectief ingediend, maar door het feit dat het nieuwe EFSA Guidance Document nog niet is aangenomen door de Commissie stelt zich een probleem inzake de evaluatie van deze dossiers in lijn met de nieuwste wetenschappelijke inzichten.

Gelet op de reeds jaren durende blokkering van het EFSA Guidance Document op EU-niveau heeft de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen een document opgesteld waarbij duidelijk wordt gepreciseerd in welke gevallen en vanaf wanneer:

- de nieuwe gegevensvereisten van toepassing zijn
- het EFSA Guidance Document (of onderdelen ervan) wordt aangewend voor de beoordeling van de studies ingediend in de context van nationale aanvragen tot toelating.

Dit document werd in november 2016 aan het Erkenningscomité voor de bestrijdingsmiddelen voor landbouwkundig gebruik voorgelegd en door het Comité goedgekeurd.

2.3. Europese besluitvorming over pesticiden

Gelet op wetenschappelijke studies die een nieuw licht werpen op potentiële effecten van pesticiden op bijen, en dan in het bijzonder van insecticiden die behoren tot de familie van de neonicotinoïden, heeft de Commissie EFSA in 2012 gemandateerd een evaluatie te verrichten van de risico's voor bijen verbonden aan alle in de Europese Unie toegelaten toepassingen van de stoffen thiamethoxam, imidacloprid, clothianidin en fipronil voor de behandeling van zaaizaden en onder vorm van granulaten. Hierbij dienden alle mogelijke blootstellingswegen te worden bekeken (stofvorming bij het zaaien, aanwezigheid van residuen in nectar, pollen en guttatievloeistof,...), alsook de sub-chronische effecten en de effecten op de ontwikkeling van de bijenkolonies. Op basis van de EFSA Conclusies heeft de Europese Commissie in overleg met de lidstaten in het Permanent Comité een aantal beperkingen opgelegd aan de Europese goedkeuring van de 4 stoffen, onder andere om uit te sluiten dat bijen blootgesteld zouden kunnen worden aan gecontamineerde pollen en nectar (Verordeningen (EU) nr. 485/2013 en nr. 781/2013).

Voor de 4 betrokken stoffen dienden de producenten tegen eind 2014 een aantal verdere studies te leveren ten einde de risico-evaluatie voor bepaalde blootstellingswegen verder te verduidelijken. België was de rapporterende lidstaat voor de studies uitgevoerd met clothianidin, met andere woorden, de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen heeft deze studies geëvalueerd en daarover een verslag opgesteld.

In 2015 heeft EFSA op mandaat van de Europese Commissie een tweede serie Conclusies gepubliceerd voor de 4 stoffen, met name voor de andere toepassingen dan op zaaizaden en als granulaten. De Commissie heeft deze Conclusies geanalyseerd en geconcludeerd dat er geen nood is aan een aanpassing van de Verordeningen (EU) nr. 485/2013 en nr. 781/2013. Ook de experts van de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen hebben de EFSA Conclusies geanalyseerd, en zijn daarentegen van mening dat er wel degelijk nood is aan strengere maatregelen, met name dient de lijst van voor bijen aantrekkelijke gewassen te worden uitgebreid (met andere woorden, de lijst van gewassen waarin behandeling voor en tijdens de bloei niet is toegelaten). Deze Belgische positie werd aan de Commissie medegedeeld, en de Commissie heeft haar besluitvorming uitgesteld ten einde de Belgische argumenten nader te bestuderen (de uitkomst van deze analyse was nog niet bekend op het ogenblik van opstellen van deze tekst).

2.4. Evaluatie van nieuwe wetenschappelijke studies

Zoals vermeld onder 2.3. werd de EFSA evaluatie van de 4 stoffen in 2012 uitgelokt door de publicatie van een aantal wetenschappelijke studies. Er zijn meer en meer aanwijzingen dat ook zeer geringe concentraties van sommige insecticiden reeds een impact kunnen hebben op bijen, bij voorbeeld op de capaciteit om de korf terug te vinden. Alhoewel het vandaag niet duidelijk is of en in hoeverre dergelijke fenomenen een rol spelen in de bijensterfte, dienen deze wetenschappelijke evoluties van nabij te worden gevolgd, om zo nodig in toepassing van het voorzorgsbeginsel de nodige maatregelen te kunnen nemen om de bijen te beschermen.

Daarom screent de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen de wetenschappelijke literatuur en worden studies die handelen over de effecten van pesticiden op bijen nader bekeken. Er wordt vooral op gelet of de concentraties waarbij in de studie ongewenste effecten op bijen optreden van dezelfde grootteorde zijn als deze waaraan bijen kunnen worden blootgesteld na een gebruik van het pesticide overeenkomstig de voorwaarden zoals vastgelegd in de toelatingsakte.

Bijzondere aandacht werd besteed aan de publicatie van een reeks artikelen onder de noemer “*worldwide integrated assessment of the impact of systemic pesticides on biodiversity and ecosystems*” in het tijdschrift *Environmental Science and Pollution Research*. Het betreft een meta-analyse door de “Task Force on Systemic Pesticides” van 800 publicaties die handelen over de impact van neonicotinoïden en fipronil op niet-doelorganismen (met veel aandacht voor de effecten op bijen). De Hoge Gezondheidsraad werd verzocht een advies met betrekking tot deze studie te formuleren. Het advies werd op 1 juni 2016 door de Raad aangenomen.

2.5. Deelname aan diverse activiteiten die verband houden met de bijenproblematiek

De Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen werkt samen met andere federale overheidsdiensten op het vlak van de bijengezondheid. Zo is de Dienst vertegenwoordigd in de interne overlegstructuur binnen de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu waarin de bijenproblematiek wordt besproken (en in het bijzonder de implementering van het nationale Bijenplan).

Ten einde op de hoogte te blijven en onze expertise ter beschikking te stellen, probeert de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen ook zoveel mogelijk aanwezig te zijn bij de talrijke externe initiatieven die rond bijengezondheid worden georganiseerd. Aldus was de Dienst o.a. vertegenwoordigd op de volgende evenementen:

- Het Symposium “Hazards of Pesticides to Bees”, dat plaatsvond in Gent van 15-17/09/2014;
- De Conferentie “Field studies and monitoring activities carried out at national level on the effects of pesticides on bees and other pollinators, Bonn, 9-11/09/2015 (zie ook 2.1);
- De vergaderingen van de Werkgroep Bijen; in deze Groep zijn alle Belgische instanties (officiële instanties van de diverse bevoegdheidsniveaus, wetenschappelijke instellingen en NGOs) die actief zijn rond bijen vertegenwoordigd;
- Zes vergaderingen van het begeleidingscomité bij het BeeHappy project (studie naar de factoren die een impact hebben op bijensterfte);
- Twee vergaderingen van het begeleidingscomité bij het DEPAB2-project (experimentele benadering van onverklaarde mortaliteit van bijenkolonies in Wallonië).

2.6. Communicatie

Gelet op de grote mediabelangstelling voor het fenomeen van de bijensterfte is er nood aan een voortdurende en adequate communicatie omtrent deze problematiek. Naast zijn bijdragen aan de antwoorden op de talrijke *ad hoc* vragen om informatie, op parlementaire vragen, op interne vragen om informatie van het management van de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, heeft de Dienst Gewasbeschermingsmiddelen en Meststoffen ook een uitgebreide mededeling geplaatst op Fytoweb ten einde de complexe situatie te verhelderen inzake de diverse evaluatieprocedures waarvan de neonicotinoïden momenteel het voorwerp uitmaken.